

біт; - дотримання вимог ЗпН та охорони НПС; - підстави для припинення права користування надрами; - виконання приписів, розпоряджень або інших розпорядчих документів щодо усунення порушень вимог законодавства, виданих за результатами проведення планових заходів органом державного нагляду (контролю), а також перелік НПА та НД, на підставі яких складено та яким відповідають питання, передбачені актом перевірки: - кодекси України; - закони України; - постанови КМ; - накази міністерств та інших органів виконавчої влади. При цьому, в останньому переліку відносно НПА та НД обов'язково вказуються: а) позначення; б) назв; в) вид та найменування органу, яким він затверджений; г) дата та номер.

Висновки. Таким чином, проведений порівняльно-правовий аналіз положень ст. 57 КпАП та ст. 65 КпН в частині порушення правил і вимог проведення робіт по ГВН дозволяє дійти наступних висновків.

1. Формулювання диспозицій статей кодифікованих актів адміністративного законодавства та ЗпН в частині відповідальності за порушення правил і вимог проведення робіт по ГВН відрізняються, але не суттєво, однак їх розуміння у викладених редакціях не можна визнати таким, що має однозначне тлумачення.

2. Для усунення трансгалузевої неузгодженості пропонується внести у згадані приписи КпАП (ст. 58) та КпН (ст. 65) відповідні зміни в наступних однакових редакціях: «... порушення вимог нормативно-правових актів, загальнодержавних та галузевих нормативних документів щодо проведення робіт по геологічному вивченню надр ...».

3. Для однозначності тлумачення наведених редакцій диспозицій вказані статті доповнити роз'ясненням наступного змісту: «Під загальнодержавними та галузевими нормативними документами щодо проведення робіт по геологічному вивченню надр слід розуміти документи, які встановлюють правила, загальні принципи чи характеристики різних видів геологічної діяльності або їх результатів, у тому числі національні і галузеві стандарти, настанови, кодекси усталеної практики, класифікатори та технічні умови».

Література:

1. Філатова В. К. Правове регулювання геологічного вивчення надр [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Філатова Вікторія Костянтинівна, Націон. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2008. – 192 арк.
2. Олійник О. М. Правове регулювання охорони надр за законодавством України [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Олійник Олександр Миколайович; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К., 2010. – 205 арк.
3. Офіційний вісник України. – 2003. – № 24 (27.06.2003). – Ст. 1127.
4. Кірін Р. С. Об'єктивна сторона порушення права власності на надра / Р. С. Кірін / Законодавство України: проблеми систе-

матизації та перспективи розвитку : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Херсон, 1-2 березня 2013 р. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2013. – С. 74-75.

5. Кірін Р. С. Самовільне користування надрами: варіативність суб'єктів та об'єктивної сторони правопорушення / Роман Станіславович Кірін // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2013. – № 7 (141). – С. 97-104.
6. Кірін Р. С. Адміністративно-правова охорона геологічних об'єктів / Р. С. Кірін / Правове забезпечення соціально-економічного розвитку регіону : матеріали регіональної науково-практичної конференції (12 квітня 2013 р.) / За ред. А. Г. Бобкової. – Донецьк : ДонУ, 2013. – С. 155-156.
7. Постанова Кабінету Міністрів України від 30.05.2011 р. № 615 «Про затвердження Порядку надання спеціальних дозволів на користування надрами» // Офіційний вісник України. – 2011. – № 45 (24.06.2011). – Ст. 1832.
8. Офіційний вісник України. – 1999. – № 48 (17.12.99). – Ст. 2335.
9. Указ Президента України від 06.04.2011 р. № 391/2011 «Про Положення про Державну службу геології та надр України» // Офіційний вісник України. – 2011. – № 29 (26.04.2011). – Ст. 1228.
10. Наказ Державного комітету природних ресурсів України від 13.12.2004 р. № 244 «Про затвердження Правил нормативного забезпечення геологічного вивчення надр» // Офіційний вісник України. – 2005. – № 7 (04.03.2005). – Ст. 411.
11. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrdgri.gov.ua/>.
12. Офіційний вісник України. – 2005. – № 52 (11.01.2006). – Ст. 3246.
13. Офіційний вісник України. – 2013. – № 25 (09.04.2013). – Ст. 856.
14. Офіційний вісник України. – 2013. – № 36 (24.05.2013). – Ст. 1289.

Кірін Р. С. Геологические правонарушения: проблемы трансотраслевой кодификации

Аннотація. Стаття посвящена решению проблем кодифицированных актов геологического и административного законодательства при раскрытии составов правонарушений в сфере геологического изучения недр, а именно – нарушении права собственности на недра, требований по охране недр, правил и норм проведения геологических работ.

Ключевые слова: административные правонарушения, геологическое изучение недр, кодификация, правила и требования.

Kirin R. Geological offense: the problems of transbranch codification

Summary. The article is sanctified to the decision of problems of codified acts of geological and administrative legislation at opening of compositions of offences in the field of geological study of bowels of the earth, namely - violation of right of ownership on the bowels of the earth, requirements on the guard of bowels of the earth, rules and norms of realization of geological works.

Key words: administrative offenses, geological studies, codification regulations and requirements.

*Кожевникова В. О.,
доцент кафедри охорони інтелектуальної власності,
цивільно-правових дисциплін
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ПРИНЦИПИ ЦИВІЛЬНОГО ТА СІМЕЙНОГО ПРАВА: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті досліджується чинне цивільне та сімейне законодавство шляхом порівняльно-правового аналізу системи принципів двох галузей права. На основі аналізу автор дає власне визначення форм нормативного вираження принципів.

Ключові слова: система принципів, цивільне та сімейне законодавство, галузь права, правовідносини.

Постановка проблеми. Становлення та розвиток українського законодавства суттєво вплинули на розвиток принципів цивільного та сімейного права. В науковій літературі переважно досліджені лише загальні положення принципів цивільного і сімейного права, відсутній єдиний підхід щодо розуміння цих принципів. Це є суттєвим недоліком, бо саме принципи дозволяють нам визначити, як співвідноситься сімейне та цивільне право. Крім цього, в сучасній науковій літературі відсутнє повноцінне дослідження спільних та відмінних ознак принципів цивільного та сімейного права; немає однозначної думки щодо спільності чи відмінності загальних принципів, що містяться в цивільному та сімейному праві.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Проблематика ролі та місця сімейного права в системі приватного права була предметом досліджень науковців як в радянський період, так і в сучасний. Принципи як керівні ідеї є важливим чинником при здійсненні правовідносин. Слід відмітити значний внесок в розвиток теоретичних положень принципів С. С. Алексєєва [1], О. С. Іоффе [2], Д. І. Мейєра [3], В. Ф. Яковлева [4], В. Ф. Маслова [5], А. М. Нечаєва [6], Н. В. Вітрук [7], І. В. Жилінкової [8, с. 25], О. В. Дзери [9], Ю. К. Толстого [10], Б. А. Джандарбек [11], Л. М. Пчелінцевої [12], С. М. Братуся [13], Е. М. Ворожейкіна [14], Г. К. Матвєєва [15], В. М. Антокольської [16], Р. П. Мананкової [17], Я. М. Шевченко [18], Є. О. Мічуріна [19], Е. О. Харитоновой [20] тощо.

Вказаним проблемам в сфері цивільно-правових та сімейно-правових відносин приділялась увага таких дослідників, як М. К. Сулейменов («Право як система», 2011) [11], І. Ф. Александров («Правове регулювання сімейних відносин: співвідношення сімейного та цивільного законодавства», 2003) [22], Н. С. Шерстнева («Принципи російського сімейного права», 2007) [23], З. В. Ромовська («Українське сімейне право», 2011) [26]. Утім, в цих наукових роботах досліджувалася система, надавалася класифікація принципів сімейного права або співвідношення сімейного чи цивільного законодавства.

Співвідношення принципів цивільного та сімейного права у порівняльно-правовому аспекті у повній мірі не досліджувалося, зважаючи на різні предмети дослідження (виходячи з позиції зазначених науковців). Не приділялася достатня увага тим принципам сімейного права, які відображені у основоположних засадах цивільного законодавства та є ідентичними за своєю сутністю і які можуть застосовуватися в обох галузях права, що свідчить про їх подібність.

Мета статті – знайти співвідношення принципів цивільного та сімейного права.

Завданням є виявлення доктринальних підходів та аналіз чинного законодавства щодо співвідношення принципів цивільного та сімейного права, дослідження спільності характерних рис притаманних галузі цивільного та сімейного права.

Виклад основного матеріалу. Роль принципів цивільного та сімейного права полягає в тому, що вони у загальному вигляді виражають основоположні керівні ідеї певної галузі права. Принципи гарантують правову політику держави, сприяють належній дії правових норм, їх тлумаченню, застосуванню та заповненню прогалін, що містяться в законодавстві. Ті значні зміни, які трапилися в економіці, політиці, праві суттєво вплинули на формування правових принципів, у тому числі і галузі цивільного та сімейного права. Становлення та розвиток українського сімейного права, як самостійної галузі суттєво стосується змісту правових норм. Правові норми, які за радянських часів були притаманні обома галузям (цивільного і сімейного права), вміщуються в різних кодексах України – Цивільному та Сімейному. Науковці, що займаються проблематикою сімейного права України, наголошують на існуванні низки спеціальних принципів, які є характерними виключно галузі сімейного права, і які не можуть існувати у інших галузях, зокрема цивільному [26, с. 39]. Об'єктивно виникає необхідність у виявленні їх сутності, аналізі змісту з урахуванням об'єктивних змін у праві, що відбулися за останні десятиріччя.

У той же час необхідно відзначити внесок у розвиток теоретичних уявлень про принципи права тих науковців, які стверджували та на доктринальному рівні доводили подібність принципів цивільного та сімейного права, оскільки, на їх думку, місце сімейного права в системі приватного і є складовою його частиною – С. С. Алексєєва [1], О. С. Іоффе [2], Д. І. Мейєра [3], І. В. Жилінкової [8, с. 25], Б. А. Джандарбека [11], М. К. Сулейменова [11, с. 21].

Самостійність сімейного права як галузі та відмежування принципів сімейного права від цивільно-

го підтримувалися науковцями В. М. Антокольською [16], В. Ф. Масловим [5], Р. П. Мананковою [17], З. В. Ромовською [24, 26], Я. М. Шевченко [18] та підтверджувалося законодавцем.

Ще за радянських часів сталим залишалося твердження О. С. Іоффе, який вважав, що сімейне право – не самостійна галузь права, а одна із складових цивільного права. Але така його складова, що не характеризується великою своєрідністю і відрізняється рядом суттєвих особливостей [2]. В повній мірі погоджуючись із зазначеною точкою зору, необхідно відмітити, що хоча предмет та метод правового регулювання дійсно є основним критерієм поділу права на галузі та інші правові утворення, однак, поміж тим, існують й інші юридичні особливості галузей права. Поряд з предметом та методом правового регулювання приналежність сімейного права до складу цивільного характеризують принципи. Передбачається, що у принципах виражається інтелектуально-вольовий зміст галузі, який є показником юридичної особливості чи тотожності галузі права. Звідси С. С. Алексєєв робить висновок, що в юридичній науці та в законодавстві категорія правових принципів сформулювалась сама по собі [1, с. 259]. Разом з тим у профільюючих галузях права, де принципи також присутні, але загальним показником юридичної специфіки є метод та механізм регулювання, категорія принципів залишається чітко не сформульованою. Зазначене вище повністю підтверджується на прикладі сімейного права, яке має притаманні галузі принципи, і які є вирішальним показником місця сімейного права в системі приватного [1, с. 12].

Принципи в сімейному праві, як зазначає Н. С. Шерстнева, відображають сутність регулюючих галузю сімейного права суспільних відносин, визначають соціальне призначення та склад норм права, слугують направляючою основою для вдосконалення законодавства та досягнення одноманітності в судовій практиці [23, с. 8]. Дане визначення принципів в повній мірі можливо застосувати і в цивільному праві. Є. О. Мічурін, визначаючи поняття принципів, вказує, що це основоположні, найбільш глобальні ідеї, положення, відповідно до яких здійснюється цілісне правове регулювання особистих немайнових та майнових відносин [19, с. 8]. Аналізуючи правову категорію принципів сімейного та цивільного права, необхідно зазначити спільність понять категорії принципи цих двох галузей, оскільки за допомогою керівних засад здійснюється регулювання особистих немайнових та майнових відносин, які складають предмет як цивільного, так і сімейного права.

І. В. Жилінкова зазначає, що в законі не визначаються ті сутнісні ознаки (принципи), що притаманні сімейним відносинам, які б давали можливість відмежувати їх від відносин, що складають предмет галузі цивільного права [8, с. 8]. Це дає підставу науковцям зробити обґрунтований висновок про те, що сімейні відносини, які регулюються нормами СК України, засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників, і тому вони є різновидом цивільних відносин [20, с. 14].

Положення СК України (ст. 7) відображають за-

гальні засади регулювання сімейних відносин, які в певній мірі є подібними основним засадам цивільного законодавства (ст. 3 ЦК України) та містять низку аналогічних принципів, на яких будуються як сімейні, так і цивільні правовідносини. Виняток становлять лише спеціальні принципи, що притаманні лише галузі сімейного права, які уособлюють її.

Тому не виникає необхідності розділяти принципи на ті які застосовуються в цивільному праві і ті, які використовуються в сімейному, оскільки більшість з них є подібними за своїм змістом. Розглядаючи дану проблематику, на мій погляд, необхідно зазначити загальні принципи, притаманні обом галузям права (цивільного та сімейного).

Принцип рівноправності суб'єктів. Як сімейні, так і цивільні правовідносини виникають між учасниками, які є рівними у своїх правах. Рівність суб'єктів цивільних правовідносин, означає рівну правоздатність громадян, рівне положення громадян та організацій на обох сторонах цивільних правових відносин. Рівність сімейних правовідносин закріплена у ст. 7 СК України, в якій визначено, що чоловік та жінка мають рівні права і обов'язки у сімейних правовідносинах, шлюб і сім'я. Здійснення сімейних прав та виконання сімейних обов'язків відбувається на засадах рівності. Дружина та чоловік мають рівні права на зміну прізвища, однаково рівні права на материнство та батьківство, на майно, що є спільною сумісною власністю, рівні права та обов'язки щодо дитини. Більш того, в юридичному сенсі правовідносини батьків та дітей – правовідносини горизонталі, відносини рівних сторін. Тому рівність сторін, у першу чергу, може розглядатись як ознака саме відносин, що регулюються цивільним та сімейним правом. Знаходячи свій відбиток у правових нормах, рівність сторін набуває юридичного закріплення і визначає сутність правового регулювання відносин, тих юридичних принципів, які залучаються до їх регулювання [8, с. 8]. У деяких випадках, де учасником є, наприклад, орган опіки та піклування (при всиновленні дитини), не слід вказувати на відносини рівності суб'єктів у сімейному праві. Але це є виключенням.

Відносини між членами сім'ї (батьками, дітьми, подружжям й іншими членами сім'ї) засновані на принципі рівноправності (рівності). Саме ці відносини вважаються сімейними. Відносини з державою та її органами, з чого б вони не впливали та чого б не стосувались, у тому числі і захисту прав дитини, не є сімейними відносинами.

Принцип майнової самостійності. Кожен з учасників цивільних та сімейних відносин розглядається як особа, яка має відповідну майнову самостійність, власні майнові права незалежно від обсягу своєї дієздатності. Завжди можна визначити, яке саме майно належить тому чи іншому учаснику правовідносин як в цивільному, так і в сімейному праві (на праві власності, володіння, обтяжене воно боргами чи ні, які майнові права та обов'язки має особа по відношенню до третіх осіб) [22, с. 38]. Учасники цивільних та сімейних правовідносин здійснюють свої майнові права безпосередньо або за допомогою інших осіб (опікунів, піклувальників, представників), що не змінює осно-

вної концепції, відповідно до якої кожен з учасників має свою майнову самостійність.

Принцип автономії волі учасників правовідносин є також однією з ознак, характерних цивільному і сімейному праву і який означає безперешкодне здійснення прав фізичної і юридичної особи, яка набуває право за своїм власним бажанням задля задоволення власного інтересу. Якості автономії волі притаманні відносинам, що регулюються цивільним правом та залишаються невід'ємними для сімейних правовідносин (аліментні зобов'язання характеризують їх тождність) [22, с. 38]. Кожна особа в сімейному праві визначається як окремий суб'єкт права незалежно від віку та здатності здійснювати свої права власними діями. Навіть якщо мова йде про малолітню (неповнолітню) дитину, то враховуючи цей природний факт, в праві існує чимало спеціальних механізмів, які дають змогу, з одного боку, розглядати дитину як вольову «одиницю», а з іншого – передати право формулювати та визначати її волю іншим особам, які за своїми природними якостями здатні це робити – батьки, опікуни, піклувальники. Ці особи завжди мають діяти так, як діяла б сама особа, здійснювала свою власну вольову поведінку у власних інтересах.

Характерною рисою принципу автономії волі є те, що сімейне право, зазвичай, пов'язує між собою членів сім'ї, близьких родичів, тобто близьких між собою людей, на відміну від цивільного права. Проте, справа не в родинних зв'язках, а в природі відносин, які виникають між суб'єктами (родичами).

Принцип свободи договору передбачає, що можливе вільне укладення договору, вибір контрагента та визначення умов договору з урахуванням вимог ЦК України та інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості, тобто будь-які умови договору, які б не суперечили чинному цивільному законодавству (ст. 627 ЦК України) [8, с. 29-30].

Сімейне право також передбачає договірні відносини, шлюбний договір, договір про передачу дитини на виховання у прийомну сім'ю, договір про патронат. Ці договори чітко регламентовані за своїм змістом та мають специфічні особливості, але за своєю природою договірні відносини притаманні обом галузям права.

Чітка індивідуалізація їх учасників, невідчужуваність сімейних прав та обов'язків є характерною рисою принципу свободи договору, проте це також не є специфікою сімейного права. Досить згадати спадкові та авторські правовідносини в цивільному праві.

Принцип легалізації окремих юридичних фактів є різновидом загально-правового принципу законності, який є характерним більшості галузей права та принцип визнання шлюбу, укладеного лише в органах РАЦС в сімейному праві є аналогічними за своєю природою. Приблизники самостійності цивільного права, як галузі визначають зазначені засади за характерну ознаку, яка виділяє сімейне право поміж інших галузей права, зокрема, цивільного. Необхідність державної реєстрації шлюбу закріплена в законодавстві більшості розвинених європейських держав (Франції, Німеччині, Бельгії, Нідерландів) [12, с. 21]. Як правило, вимагається

державна реєстрація та інші сімейні акти (розірвання шлюбу, визнання батьківства, всиновлення). По суті, державна реєстрація шлюбу є легалізаційною процедурою, що публічно закріплює факт укладення шлюбу. Деяку аналогію можна провести щодо аналогічних легалізаційних процедур в цивільному праві. Так, державна реєстрація права власності на нерухоме майно має на меті легалізацію публічно закріплених відносин в праві власності на нерухоме майно. Реєстраційна процедура є способом закріплення окремих юридичних фактів у державних реєстрах, що притаманні цивільному і сімейному праву.

Характерною рисою принципу легалізації є публічність. В регулюванні сімейних правовідносин, які виникли, переважають загалом публічні відносини, особливо коли мова йде про захист порушених прав дитини [22, с. 37].

Принцип забезпечення пріоритетного захисту прав та інтересів недієздатних членів сім'ї. Сім'я як об'єднання осіб, заснована на шлюбі або кровному спорідненні, передбачає надання членам сім'ї моральної та матеріальної підтримки та допомоги і, перш за все, тим особам, які є недієздатними за станом свого здоров'я (інваліди першої, другої, третьої групи, особи пенсійного віку) чи малолітні, неповнолітні особи. Даний правовий принцип, як зазначає у своїх наукових працях І. Ф. Александров, має місце виключно в сімейному праві, оскільки не є характерним для цивільних правовідносин, які передбачають оплатність наданих послуг та виконаних зобов'язань [22, с. 42]. Важко погодитись із зазначеним твердженням оскільки принципи пріоритетного захисту прав та інтересів осіб, або як ще його іменують справедливості є загальнозживаним в договірному праві. Він слугує засобом відновлення дисбалансу між економічно нерівними контрагентами, якщо більш могутня сторона зловживає своїм економічним становищем; також є засобом відновлення рівноваги інтересів сторін, на які вплинули різноманітні обставини об'єктивного характеру, що не залежать від їх волі. Принципи пріоритетного захисту прав та інтересів осіб завжди на боці економічно більш слабкої сторони договору або сторони, інтереси якої постраждали внаслідок істотної зміни обставин, в яких повинно відбутися виконання (В. Мілаш)¹.

В спадковому праві існує захист прав утриманців, яку спадкодавець не має права залишити без спадщини, якщо відсутні для цього поважні підстави. Спадкодавець при складанні заповіту має розуміти, що з його боку протиправним є позбавляти спадкоємця повністю або зменшувати долю спадкового майна деяких членів сім'ї, які економічно менш захищені, але мають право на обов'язкову частку спадщини. Законом передбачено коло обов'язкових спадкоємців, котрі отримують обов'язкову частку спадщини незалежно від волі спадкодавця: неповнолітні чи непрацездатні діти спадкодавця, у тому числі й всиновлені; непрацездатні батьки, окрім того, всиновлювачі спадкодавця; інші непрацездатні особи, які знаходяться на утриманні у спадкодавця) ст. 1241 ЦК України. Тобто тут мова йде

¹ Цит. за: Александров И. Ф. Правовое регулирование семейных: соотношение семейного и гражданского права : дис. ... канд. юрид. наук / И. Ф. Александров. – М. : РГБ, 2003. – С. 42.